

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

186

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmas (CCEPC)
Coordinació d'aquest número: Teresa
Reyes i Bellmunt
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Tria de novetats: Héctor Isidro (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

CONTINGUTS

EDITORIAL: Covid-19: un temps ...	1
TEMES 1: Museus davant el covid ...	2
TEMES 2: El museu comarcal de ...	6
TEMES 3: Temps de pandèmia al ...	10
TEMES 4: Portes tancades i finestres ...	14
PATRIMONI: Compromís amb la ...	18
RESSENYES	20
TRIA DE NOVETATS	22
TAULELL	24

TERESA REYES i BELLMUNT. Cap de la Secció Tècnica de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona

COVID-19: UN TEMPS D'OPORTUNITATS PER ALS MUSEUS LOCALS

La data del 13 de març de 2020, quan arreu del món es declarà la pandèmia de covid-19, romandrà en el nostre record i els llibres d'història en guardaran memòria. Cert és que de pandèmies n'hi ha hagut d'altres, però aquesta ens ha tocat viure-la en primera persona.

Quan els museus van haver de tancar *sine die* es posà en crisi un tret definitori del seu ADN: l'encontre físic entre públic i col·leccions que s'hi propicia. Davant d'aquesta circumstància anòmla, els seus professionals van lluitar per mantenir oberts els canals de comunicació i van fer créixer de forma exponencial la presència a les xarxes socials: l'etiqueta #museusacasa s'ha utilitzat en gairebé tots els idiomes possibles.

Aquest temps ens ha ofert una rara oportunitat per a la reflexió i la introspecció, una ocasió per revisar la documentació de les col·leccions, pensar accions, crear nous productes, cohesionar equips... Ha estat també una ocasió propícia per al treball en xarxa, l'explotació de sinergies amb altres sectors, la posada en comú i el debat de les nostres inquietuds i anhels, així com la consideració de les mancances que dificulten el ple desenvolupament dels nostres equipaments.

El 18 de maig, Dia Internacional de Museus, en lloc d'obrir les portes físiques, es van obrir noves finestres digitals al món virtual. I, quan es va produir la reobertura, els museus van sortir fora del museu, projectant-se cap als carrers i les places. Els museus que més treballen amb la comunitat són els que millor se n'han sortit del test de la pandèmia. I els que fins ara no ho feien, han començat a prendre en consideració el seu exemple. Així, alguns professionals de grans museus urbans reflexionen, per primer cop, al voltant dels beneficis que podrien reportar les estratègies interactives desplegades per certs museus locals.

També per al Consell Internacional de Museus (ICOM), l'associació més gran del món en el sector dels museus, aquest ha estat un temps de reflexió al voltant de la definició mateixa del que és un museu. La nova redacció farà èmfasi en la dimensió social, així com en la necessitat de treballar amb la comunitat i garantir l'accessibilitat en l'accepció més àmplia possible de la paraula.

La crisi de la qual tot just estem sortint ha estat l'escenari de no poques inconveniències, i alhora un temps propici per a noves oportunitats. El museu s'ha anat dotant d'una nova identitat digital, destinada a amplificar la presencialitat tradicional i dialogar-hi, que afavoreix arribar a nous públics, assegurar l'accessibilitat i obrir noves vies cap a una major interacció amb la societat. ■

Imatge que es va publicar a les xarxes socials d'ICOM Espanya en el moment de reobertura dels museus

temes-1

JORDI ABELLA PONS. Director de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu

MUSEUS DAVANT EL COVID. REFLEXIONS DES DEL PIRINEU

El 2020, en plena pandèmia, la revista *Viure als Pirineus* va encomanar a diversos autors un article analitzant els impactes que podia generar la covid al Pirineu. Un dels textos, publicat el 20 d'abril, sobre museus, va ser el meu. En aquell article, elaborat en un moment de gran incertesa, quan encara no hi havia dades sòlides i tots estàvem desconcertats, vaig atrevir-me a proposar un escenari de futur a partir de percepcions personals. En l'article feia referència a la temuda davallada econòmica que intuïem i a la necessitat de replantejar-nos el funcionament dels museus.

Aproximadament dos anys després, i en un moment en què la pandèmia sembla més controlada, és interessant reinterpretar, des del present, aquelles paraules. M'agradaria començar amb algunes reflexions, que ens poden ajudar a entendre d'on partim.

El contrast d'un Pirineu «pur», davant de ciutats «contaminades»

Probablement un dels primers efectes observats ha estat la popularització d'algunes percepcions sobre el Pirineu i el seu imaginari que, si bé ja s'intuïen abans de la pandèmia, s'han consolidat. Una d'aquestes percepcions ha estat la idea que el Pirineu, pel fet de ser un espai de natura abundant, pobles petits i població minvada, era més segur des del punt de vista sanitari. Aquesta imatge mitificada contrastava amb la d'unes ciutats sobrecarregades demogràficament, amb molta gent confinada i vivint en apartaments petits.¹ Aquest imaginari ha comportat altres percepcions, igualment construïdes socialment, que durant tot el confinament han estat presents:

- La reivindicació del producte local com a producte de qualitat, la comercialització del qual ha crescut exponencialment, sobretot en els casos que van saber adaptar-se ràpidament a un mercat digital. Sectors com l'alimentari i l'artesà, vinculats a la marca Pirineu, van tenir un gran impacte. Tal com recull el diari *Ara*: «Els productors locals de l'Alt Pirineu i Aran confien poder mantenir part dels nous clients que han guanyat durant el confinament. La majoria d'ells han posat en marxa iniciatives, com ara venda a domicili, creació de plataformes de venda en línia o centralització de la venda de diferents

Durant el confinament i la pandèmia, la percepció del Pirineu ha estat de lloc «pur», davant de les ciutats «contaminades» pel COVID-19. Aquesta percepció ha comportat també alguns conflictes.

Alcaldes del Pirineu denuncien l'arribada de turistes de segones residències

Els d'Estri i Sant Llorenç de Morunys els portaran davant dels Mossos d'Esquadra

MOSSOS D'ESQUADRA i Mossos del Pirineu han estat alertats sobre la presència de segones residències a les ciutats del Pirineu, que podrien ser un focus de contagis. Al Pallars Sobirà, l'alcalde d'Estri i Joan Tria, ha denunciat la "grua verdor" de moltes persones "al nostre país" que s'han desplaçat a les ciutats del Pirineu per escapar-se de la crisi econòmica que els seus països estan vivint. Tria afirma que els propietaris de les segones residències no estan pagant impostos i que estan fent servir els seus recursos per escapar-se de la crisi econòmica. També ha denunciat que alguns propietaris estan fent servir les seves propietats per escapar-se de la crisi econòmica i que estan fent servir els seus recursos per escapar-se de la crisi econòmica.

Més controls a les carreteres i vigilància també a les nits

El Mossos d'Esquadra ha intensificat els seus controls a les carreteres i a les nits per evitar l'arribada de segones residències al Pirineu. Els Mossos d'Esquadra també estan fent servir els seus recursos per controlar les carreteres i a les nits. Els Mossos d'Esquadra també estan fent servir els seus recursos per controlar les carreteres i a les nits.

Respectu el confinament i torneu a casa

Molts propietaris de segones residències a les ciutats del Pirineu estan fent servir els seus recursos per escapar-se de la crisi econòmica. Els propietaris de segones residències a les ciutats del Pirineu estan fent servir els seus recursos per escapar-se de la crisi econòmica.

productes. Molts asseguren que aquestes accions els han anat bé i els han permès vendre, fins i tot, més que abans d'aquest episodi.² Sembla doncs que la pandèmia ha comportat una imatge del Pirineu com a espai segur i de qualitat.³

- *De la ciutat al Pirineu*
Un altre efecte ha estat un cert fenomen migratori. Tal com va publicar l'ACN el gener de 2022, la població de l'Alt Pirineu va créixer un 1,86 % durant el 2020, coincidint amb el primer any de pandèmia.⁴ Aquest creixement va estar molt vinculat sobretot a famílies amb segones residències que, cansades de viure en ciutats, les deixen gràcies al teletreball. Segons els demògrafs, aquest procés comporta un cert impacte, però no es veu com un veritable «èxode urbà».

Un nou model turístic?

Un altre àmbit en què hi ha hagut canvis ha estat en el turisme. El professor Donaire diu: «Hem estudiat el comportament dels visitants durant el 2020 i clarament han fet turisme de proximitat. A més, han evitat els llocs de concentració, com les grans ciutats o les poblacions més turístiques, que són les que han patit més. En canvi, les ciutats mitjanes i de poca afluència i els llocs amb espais naturals són els que han tingut resultats més bons».⁵

Com a efecte de la inseguretat o prohibició dels viatges de llarga distància, els destins de proximitat han tingut un gran impacte. Com a resultat dels mesos de confinament, una gran part de la població ha tingut la necessitat de sortir de les ciutats i el Pirineu ha estat un dels destins prioritaris. Aquests factors⁶ han fet que durant els anys 2020-21 el Pirineu hagi estat de moda i hagi generat interessants processos demogràfics, econòmics i identitaris que caldrà estudiar amb detall.⁷

I en aquest context, quin ha estat el paper dels museus i la gestió patrimonial? Quins efectes ha comportat la pandèmia en aquest sector?

Des de molts sectors s'han desenvolupat estratègies per continuar en actiu, tot i el confinament. El producte local ha tingut un important protagonisme.

Covid i museus. Nous escenaris

S'ha escrit molt sobre com el món del patrimoni s'ha adaptat a un canvi social que ningú va poder preveure o intuir. Com diu Annete Viel, en temps de pandèmia el museu és un possible remei per alleujar la malaltia biosocial causada per un trastorn ecosistèmic del planeta, ja que interpel·la els nostres coneixements i ens invita a transformar-nos.⁸

El que sembla, però, és que els museus fa moltes dècades que s'estan adaptant als canvis socials i econòmics d'una societat en transformació constant. En els trenta anys de funcionament de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu hem hagut d'adaptar-nos a diferents crisis i canvis estructurals: la crisi econòmica del 2008, la crisi política generada pel procés,⁹ la pandèmia o les tensions econòmiques que comporta l'actual context de guerra. Malauradament, sembla que els sotracs que representen les crisis i els canvis inesperats no ens són desconeguts.

De fet, els museus que treballem amb una base social i territorial som institucions molt vinculades a l'entorn i, per tant, ens afecta directament tot el que hi passa. Forma part del nostre ADN, i com deia Heràclit, «el canvi és l'únic permanent».

Xavier Roigé diu que sovint els museus en millors condicions per sobreviure són els museus locals, amb poca estructura però amb una forta base comunitària (2017, p. 44). Són els que, com que no han de mantenir grans estructures de personal, edificis ni col·leccions, tenen una millor capacitat d'adaptació als canvis. El cas de la covid no ha estat cap excepció.

Del museu-edifici al museu-territori

El fet d'estar acostumats a treballar amb públic local o amb turisme de proximitat fa que molts d'aquests museus hagin pogut estar actius i rebent públic, mentre que aquells museus que fins a la pandèmia havien basat la seva estratègia sobretot en el turisme internacional han patit molt més.

Aquest ha estat el nostre cas. Crec que la forta tradició de treball amb la població local, juntament amb l'augment progressiu de turisme de proximitat, va fer que, més enllà del període específic de tancament al públic, recuperéssim ràpidament visitants.¹⁰

Aquesta recuperació, però, no va ser casual i va anar acompanyada d'un canvi d'estratègia i del disseny de la nostra oferta museística. A grans trets, aquest nou disseny passava per les accions següents:

- Reivindicar-nos com un espai segur. Davant de la desconfiança generada per la pandèmia i el potencial contagi, vam haver de fer un gran esforç per gestionar totes les mesures de seguretat que calia complir. Era bàsic generar un entorn de confiança i ser estrictes aplicant les mesures de prevenció.¹¹
- Per altra banda, érem conscients que la percepció general dels públics sobre els espais tancats, per molt segurs que fossin, no era la més adient en aquells moments de postconfinament. També vèiem que, després de mesos a casa, tothom tenia necessitat d'espais oberts i de respirar una mica. Vam pensar que valia la pena intentar canviar l'oferta tradicional del museu i anar més enllà de l'obertura dels

temes-1

edificis museístics. Crèiem que era una bona opció oferir i potenciar activitats d'exterior com rutes, passejades i descobertes del territori, que destaquessin el nostre entorn natural i cultural.¹²

Arran de la pandèmia, molts museus han incorporat activitats d'exterior per donar resposta a les noves necessitats dels visitants. Un exemple han estat les rutes d'etnobotànica que hem dut a terme des de l'Ecomuseu de les valls d'Àneu. Foto: EVA

Del museu presencial al digital. Creativitat i nous llenguatges

Un altre efecte que cal destacar és la capacitat de reacció dels museus que, en ple confinament i tot i estar tancats, van continuar estant en contacte amb els seus públics. Si bé feia temps que de manera incipient el món dels petits museus començava a utilitzar el llenguatge digital, va ser llavors que aquest procés es va accelerar d'una manera exponencial i amb grans dosis de creativitat i originalitat.

El temps de pandèmia ha donat lloc a interessants iniciatives de posada en valor del patrimoni local des del confinament, i ha fet descobrir noves maneres de difondre les col·leccions, aportar nous relats via xarxes socials i tenir la capacitat d'explorar un món al qual estàvem poc acostumats. En aquest sentit, hem après a dissenyar productes audiovisuals, a fer activitats en línia que ens han donat visibilitat més enllà del nostre entorn, a implementar les reunions digitals que, sobretot des del Pirineu, ens permeten estalviar temps i quilòmetres, i a apostar per una major sostenibilitat.

En el nostre cas, com a Ecomuseu, podem esmentar accions de posada en valor del patrimoni etnològic com el projecte #etnologiaconfinament,¹³ la intensificació del treball amb les xarxes socials, l'organització i participació en jornades en línia, les nombroses reunions tècniques via plataformes digitals o la producció d'audiovisuals divulgatius.

Aquesta digitalització ens ha aportat altres novetats, també en l'àmbit organitzatiu. Molts museus hem incorporat la gestió en

línia de reserves i la possibilitat de comercialitzar entrades, activitats, productes i altres serveis. Aquesta eina digital ja està totalment incorporada en la gestió diària i s'ha consolidat totalment.

La memòria de la pandèmia

Tot i que tradicionalment molts museus s'han dedicat a la recerca, conservació i difusió del passat, durant els darrers anys ha crescut l'interès per documentar el present. La pandèmia probablement ha estat un dels detonadors que ha estès aquesta tendència. És significativa la gran quantitat d'accions i d'iniciatives que s'han dut a terme a tot el país per recollir la memòria de la covid-19. El Pirineu no ha estat cap excepció: molts arxius, biblioteques i museus hem volgut recollir imatges, documents, objectes i audiovisuals que ens permetin documentar aquest període i tot el que ha representat. Aquesta tendència, que també crec que s'incorporarà de manera permanent a molts equipaments, ens aporta un nou nivell de reflexió i una manera més d'entendre el paper social dels museus.

En el nostre cas, i com a membres de la Xarxa de Museus d'Etnologia de Catalunya, hem participat en el projecte *Memòries d'una pandèmia*¹⁴ que ens ha permès documentar la covid-19, però també reflexionar sobre els seus efectes en el territori.

Canvis estructurals o canvis superficials

Probablement ens falta distància temporal per saber si els canvis que ens ha aportat la pandèmia seran permanents o només de curt recorregut. Els efectes de la covid-19 han abastat tots els sectors de la societat i evidentment els museus no en som una excepció. El Pirineu ha viscut d'una manera pròpia la pandèmia i potser ja podem avançar algunes reflexions:

- *Una oportunitat perduda?*
Durant el confinament va semblar que ens apropàvem a un canvi profund de societat. Es reivindicava una altra manera de viure, que valorava la proximitat, el canvi del model energètic, turístic i econòmic. Els termes «vella» i «nova» normalitat es van tornar quotidians. Però què ens queda de tot allò? Hem desapropiat una oportunitat per canviar un model econòmic i social ple de contradiccions i desequilibris?
- *El museu de proximitat*
M'agradaria pensar que algunes coses han canviat i una d'elles crec que ha estat la percepció social dels museus locals. La seva gran adaptació als canvis, la capacitat de reacció a nous contextos i la incorporació del relat social ens han demostrat un cop més que els museus de territori tenen un paper estratègic en la societat actual.

- *El treball cooperatiu*
Crec que una de les estratègies que ens ha permès aguantar i reaccionar a la pandèmia han estat les xarxes. La solidaritat generada entre museus ha estat essencial per desenvolupar accions, finançar projectes i no sentir-nos sols. Per sort, els diferents territoris ja fa temps que treballem en xarxa i això ha estat fonamental.
- *El treball entre sectors*
Els museus hem après a apropar-nos a altres sectors i trencar

Bibliografia

Jordi ABELLA, «Reflexions des del confinament. Nous escenaris per als museus i la gestió patrimonial a l'Alt Pirineu», *Viure als Pirineus* (abril 2020). La Seu d'Urgell: Ed. Salòria.

Alejandra CANALS; Xavier ROIGÉ (eds.), *Patrimonios confinados. Retos del Patrimonio Inmaterial ante el Covid-19*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2022.

Xavier ROIGÉ, «Nous reptes per als museus etnològics a Catalunya: entre la crisi i la redefinició de la seva funció social», *Revista d'Etnologia de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2017.

Notes

1. De fet, aquesta percepció ha comportat algunes tensions de convivència amb la població local, quan molta gent de ciutat pujava a les segones residències del Pirineu i, en alguns casos, no respectava el confinament. Les tensions van generar alguns titulars i articles de diari interessants d'analitzar.
2. *Ara*, 21 de juny de 2020.
3. Potser ingènuament, en cert moment va semblar des del món local que aquesta presencialitat i visibilitat, amb molt de suport d'uns mitjans de comunicació cansats de donar males notícies que volien afegir una mirada més amable i optimista, havia vingut per quedar-se. La realitat, però, és que a mesura que s'ha tornat a implementar la «vella» normalitat tots aquests processos s'han anat diluint i estancant. És significatiu que moltes de les plataformes comercials en línia de producte local i de proximitat que es van arribar a crear durant la pandèmia hagin quedat estancades o aturades.
4. *Social.cat*, 18 de gener de 2022. Notícia extreta de l'ACN.
5. Entrevista al professor de la UDG José Antonio Donaire, *Punt Avui*, 20 d'agost de 2021.
6. També altres percepcions més indirectes han ajudat a consolidar aquesta imatge. Per exemple, la idea que la natura i la fauna salvatge s'han regenerat gràcies a la desaparició de l'ésser humà durant el confinament i, per tant, hem retornat a un estadi més «natural» i «primigeni». O l'aparició d'una certa solidaritat territorial que ha comportat una major reivindicació de la Catalunya rural.
7. Si n'analitzem l'evolució, podem veure si són temporals, tal com intuïm, o poden ser estructurals i permanents.

un aïllament tradicional. Les col·laboracions amb els sanitaris,¹⁵ les residències d'avis, el món educatiu o el comerç local ens han abocat a una realitat que va més enllà de les col·leccions i els nostres públics directes.

En definitiva, crec que la pandèmia ens ha ensenyat als museus pirinencs, un cop més, a reinventar-nos i cercar estratègies de futur. Potser aquest aprenentatge, gens fàcil, ens ajudarà a ser més forts en un futur que es presenta complex i incert. ■

8. Referència recollida per Alejandra Canals i Xavier Roigé en *Patrimonios confinados. Retos del Patrimonio Inmaterial ante el COVID-19* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2022).

9. En el nostre cas, ens vam veure afectats per l'aplicació de l'article 155 i durant un temps vam tenir els comptes bloquejats pel govern de Madrid.

10. A partir de l'augment de turisme de proximitat i del disseny de les noves activitats i ofertes patrimonials que hem fet durant els anys 2020 i 2021, a l'Ecomuseu no tan sols no hem perdut públic sinó que hem guanyat aproximadament un 20 % de visitants. Caldrà veure si aquestes xifres es mantenen a partir del moment que el turisme internacional es torni a activar.

11. En aquest sentit, crec que els museus catalans –i aquí cal agrair el magnífic treball de suport realitzat pel personal del Servei de Museus de la Generalitat de Catalunya– hem estat un bon exemple de ràpida adaptació a aquesta situació complicada.

12. De fet, aquesta tendència de potenciar el territori davant dels edificis físics ja fa anys que l'estem treballant i forma part de la nostra estratègia patrimonial des del principi.

13. #etnologiaeconfinament va ser una iniciativa a través de les xarxes socials en la que l'Ecomuseu de les valls d'Àneu animava als seus seguidors a convertir-se en etnòlegs durant els dies de confinament. Amb la premissa que el patrimoni no sempre està als museus, proposava a la gent a compartir a través de les xarxes socials objectes amb història que tenen a casa. Aquesta acció va tenir una forta acceptació i va ser molt popular mentre va durar el confinament.

14. *Memòries d'una pandèmia* és un projecte de participació ciutadana impulsat per la Xarxa de Museus d'Història i Monuments de Catalunya i la Xarxa de Museus d'Etnologia de Catalunya. La campanya de recollida de documents, vídeos, imatges i objectes materials per testimoniar el pas de la covid-19 al nostre territori va iniciar-se el març de 2020 i va allargar-se fins a l'abril de 2021. Ara s'ha publicat el resultat d'aquesta crida, que es materialitza en cinc càpsules audiovisuals recollides a la pàgina web memoriespandemia.cat.

15. En aquest sentit, una experiència interessant en la qual hem pogut participar des de l'Ecomuseu és el projecte RecuperART-19: Art i Museus per la salut emocional dels professionals sanitaris.

temes-2)

CLARA ISABEL PÉREZ HERRERO. Directora del Museu Comarcal de l'Horta Sud

EL MUSEU COMARCAL DE L'HORTA SUD JOSEP FERRÍS MARCH

El Museu

El Museu Comarcal de l'Horta Sud (Torrent, València) va ser reconegut en 1996 i va obrir les portes l'any 2000. Impulsat per la Fundació per al Desenvolupament de Torrent i la Comarca, actualment Fundació Horta Sud, és gestionat per un consorci que agrupa administracions públiques (Mancomunitat de l'Horta Sud i Ajuntament de Torrent) i privades (Caixa Rural Torrent i Fundació Horta Sud). Compta amb una plantilla estable de quatre persones a temps parcial —una tècnica (30 hores), dues persones d'atenció al públic

(25 hores) i una d'administració (4 hores)— i amb un pressupost d'aproximadament 120.000 euros. Aquesta quantitat es complementa amb les subvencions anuals a museus concedides per l'Àrea de Cultura de la Diputació de València i la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià.

Té com a missió la dinamització social i cultural de la comarca de l'Horta Sud a partir d'aquells elements que històricament l'han definit i en constitueixen els senyals d'identitat.

Es troba instal·lat a la Casa de l'Estudiant de Boqueta, una antiga casa de pagesos construïda durant la primera dècada

Vista de l'exposició permanent del museu: menjador.

del segle XX. La visita a l'exposició permanent ens permet conèixer les formes de vida d'una família de la comarca com era freqüent en el context de la societat preindustrial. Les peces que componen les col·leccions van ser donades per famílies dels vint municipis de la comarca de l'Horta Sud.

Les col·leccions estan dividides en tres grups: objectes de l'aixovar domèstic, eines agrícoles i eines relacionades amb els diferents oficis artesanals i serveis. D'aquest fons únicament es mostren en l'exposició permanent els objectes pertanyents a l'habitatge i al treball del camp, mentre que la resta es guarda en els magatzems del museu per formar part d'exposicions temporals i per a finalitats de recerca.

La museografia és de tipus ecològic, és a dir, els objectes estan ubicats al lloc tradicional dins de la casa, recreant l'ambient original, i els suports informatius són mínims; això genera una sensació d'immersió automàtica en el passat, molt apreciada per les persones que visiten el museu. Per altra banda, el fet que sigui una casa potencia la sensació d'acollida i ofereix un gran ventall d'itineraris discursius. Així, es proposen visites temàtiques al voltant de la il·luminació, el paper dels animals en la cultura tradicional, els oficis, l'arquitectura tradicional, els hàbits higiènics... En totes es procura generar reflexions partir de qüestions d'interès actual, com les relacions de gènere, les relacions de parentiu, l'economia circular i de proximitat, la mobilitat sostenible, la contaminació lumínica, la inclusió, la sobirania alimentària, la gestió dels residus, l'educació o els models de producció agrícola. Visites dinamitzades com *La peça intrusa* i *Relectures, itineraris museals amb perspectiva de gènere*, o tallers com *L'ase va davant*, o *L'home a casa, la dona a la plaça!*? en són un bon exemple.

Les línies d'acció del museu estan orientades a generar xarxes de col·laboració dins i fora de la comarca. Així, formem part de la Xarxa d'Entitats pel Patrimoni de l'Horta, que involucra de manera informal associacions, fundacions i institucions que treballen per a la sensibilització i protecció del patrimoni cultural i natural de la comarca; col·laborem amb la resta de museus de l'Horta en activitats i projectes orientats a la visibilització dels museus locals; participem en campanyes col·lectives com «Espanta la por», coordinada per la Biblioteca i Centre de Documentació de l'Etno, o l'exposició virtual internacional *Alrededor de la Mesa*; som membres de l'ICOM i de l'Etnoxarxa de Museus Locals, i estem presents en esdeveniments d'àmbit comarcal organitzats per diferents entitats. Participem en projectes col·lectius amb altres museus, universitats i centres educatius, com *Relectures, itineraris museals en clau de gènere*, o els projectes europeus Eulac, Museums and Communities i INCLUMAP, Inclusion through Material Culture and Holographic

Projection. Cal esmentar també Serà Horta Sud, un projecte del món associatiu i les institucions locals per dissenyar el futur de la comarca.

Des de l'inici, la programació del museu ha estat fonamentada en la col·laboració amb associacions i entitats de la comarca vinculades a la conservació i difusió del patrimoni material i immaterial, com el cicle *Música de Cambra a l'Andana*, organitzat junt amb els conservadors de Torrent i Catarroja; el Betlem Tradicional, muntat per l'Associació de Betlemistes de Torrent, i els concerts i tallers de tocs tradicionals de campanes, amb la participació de Campaners de la Catedral de València. A més, cal afegir-hi una bona quantitat d'activitats puntuals coorganitzades o proposades per diferents col·lectius d'àmbit local i comarcal.

Oferim també activitats de caràcter més terapèutic, com *La memòria dels objectes*, adaptada a treballar la reminiscència amb persones amb deteriorament cognitiu, i fomentem el contacte directe amb les col·leccions a través d'aquesta i altres activitats creatives, com *3, 2, 1 acció! al museu*, o *Rodem històries de por*.

Així mateix, organitzem cursos per propiciar la participació de la comunitat en les tasques del museu, com el curs pràctic de restauració o el curs de catalogació d'indumentària. També programem, conjuntament amb associacions i particulars, activitats de diversa índole, com el curs per a la conscienciació i transformació social.

En definitiva, tractem de fer realitat el lema imprès a les nostres samarretes: «La peça més important del museu ets tu». Com altres museus locals, la nostra acció es basa en el contacte, en la proximitat, allò que va trencar la pandèmia.

El context de la pandèmia en la comarca

La comarca de l'Horta Sud està situada en la zona oest i sud de l'àrea metropolitana de València i comprèn els municipis d'Alaquàs, Albal, Alcàsser, Aldaia, Alfafar, Benetússer, Beniparrell, Catarroja, Manises, Massanassa, Mislata, Paiporta, Picanya, Picassent, Lloc Nou de la Corona, Quart de Poblet, Sedaví, Silla, Torrent i Xirivella. Té una població de més de 445.000 habitants i un territori de 309,1 quilòmetres quadrats.

L'alta densitat de població (1442,25 hab./km²) hi va propiciar l'expansió del virus. Es convertí així en una de les comarques més afectades, amb grans pics d'incidència, com reflecteixen les dades estadístiques de la Conselleria de Sanitat Universal i Salut Pública: 132.651 casos des de març de 2020 fins a març de 2022.

Torrent, la ciutat més gran, on es troba ubicat el museu, ha tingut una incidència de les més elevades: 22.847 casos en el mateix període. Els tocs de queda, els tancaments perime-

temes-2)

trals i la suspensió de l'activitat social al municipi han estat presents durant bona part d'aquests dos anys. El museu va tancar les portes del març de 2020 al setembre del mateix any i de gener a març de 2021, mantenint una activitat nul·la o quasi inexistent en els moments d'obertura.

El treball en situació de confinament, el museu virtual

No estàvem preparades, el museu no tenia instal·lats mecanismes per teletreballar. Una còpia de seguretat en un disc dur i les eines gratuïtes de treball compartit en línia van ser els recursos que tinguérem a l'abast. La metodologia de treball va consistir en reunions telemàtiques, documents compartits en línia i converses telefòniques. La feina durant el confinament es va orientar a sistematitzar la documentació del museu, actualitzar formularis, revisar documentació, completar fitxes, redactar el manual de gestió, organitzar la informació i els continguts de les activitats del museu en dossiers, renovar els textos dels panells de l'exposició permanent, introduir textos de lectura fàcil, i recopilar i ordenar informació al voltant dels vint anys de funcionament del museu.

Campanya #MiCatxirulo.

D'altra banda, seguint l'exemple de molts altres museus, vam incrementar l'activitat en xarxes socials, amb la intenció de provocar una major interacció amb els nostres seguidors a través de tutorials, trivials, preguntes o endevinalles. En són testimoni les

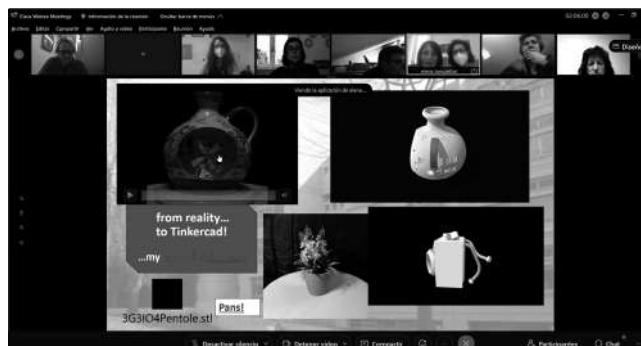
etiquetes #ACasaDesdeFa, #DitesPopulars, #EspaiMuseu, #GifMuseu, #MiCatxirulo, #MuseumWeek, #PeçaMuseu, #PatrimoniComarcal, #Relectures i #TallersDidàctics.

Vam penjar a la pàgina web diferents recursos didàctics de gamificació generats per als tallers o les exposicions (per exemple, el calendari agrícola, animals encunyats, passapaperaules o frases fetes), orientats tant a famílies com a docents, i vam crear una pàgina per compartir exposicions virtuals: <https://museuhortasud.omeka.net/>.

Les eines digitals ens van permetre mantenir el contacte i la col·laboració amb altres museus i entitats participants en diversos projectes, com Relectures, IN.CLU.MAP o l'Etnoxarxa de Museus Locals. Especialment significatiu va ser mantenir el contacte amb museus de característiques similars, compartir problemàtiques i trobar solucions conjuntament, fer pinya i fer un pas endavant reivindicant la figura del museu local en un context crític mitjançant el *Manifest Museus de Km 0*.

Finalment, la programació de jornades, seminaris i conferències transmesos en línia ens va permetre complementar i ampliar la nostra formació assistint a cursos en els quals, en format presencial, no haguérem pogut participar.

Reunió del projecte IN.CLU.MAP

A porta tancada, organització i conservació de col·leccions

En el moment que es va permetre reprendre les activitats no essencials, en abril de 2020, vam fer un pla de treball per avançar en la sistematització de fons i organització de magatzems. El pla comptava amb protocols i mesures de prevenció del contagi i horaris adaptats a la situació, minimitzant el contacte i els desplaçaments.

En anys anteriors havíem finalitzat la comprovació de registres migrats a la nova base de dades i havíem resolt les incidències. Llavors també vam identificar una gran quantitat de registres buits que no coincidien amb bases de dades ante-

riors. Calia unificar les col·leccions en una sola base de dades per millorar la gestió de les dades i fer fotografies d'aquelles peces que no en tenien. Per altra banda, vam aprofitar per organitzar els magatzems, fer tractaments preventius i senyalitzar el contingut de caixes i prestatges.

Altrament, amb el museu tancat i amb limitació de l'activitat, vam orientar els pressupostos a la millora d'instal·lacions, la producció d'una exposició itinerant i la creació d'un arxiu de la memòria comarcal.

Organització de la col·lecció d'indumentària.

Amenaces i oportunitats

La principal amenaça que vam percebre, en un museu orientat a l'activitat presencial i al treball col·laboratiu, va ser la interrupció de la relació directa amb la comunitat, amb una escassa preparació per al món virtual per part del personal. Les xarxes socials han suposat un repte i una oportunitat per al nostre museu, que ha hagut de plantejar noves estratègies de comunicació, conèixer i aprendre a manejar recursos i aplicacions digitals, i mantenir i ampliar la comunitat virtual. A posteriori, hem constatat que no hi ha hagut increments significatius en el nombre de subscriptors i que les persones que més interactuen amb les publicacions són les que ja coneixen el museu o en són usuàries habituals. Per altra banda, les publicacions que més interaccions provoquen són les relatives al personal del museu, cosa que confirma el factor de proximitat com un dels valors clau dels

museus locals. No obstant això, aquesta experiència ha posat de manifest la importància de la comunicació digital i la necessitat de trobar noves fórmules per comunicar-se amb els públics de manera significativa, recíproca i pertinent.

El nombre de visites va experimentar un descens important: de 9.274 visitants en 2019, vam passar a 2.209 en 2020 i 2.239 en 2021. Cal tenir en compte que un alt percentatge de les visites prové de l'àmbit escolar i que aquest panorama tan negre ha canviat de manera radical amb el curs 2021-2022. La demanda d'activitats escolars ha augmentat considerablement. A més, hem constatat que les relacions amb el món associatiu són fermes i s'estan reactivant progressivament.

Durant el període de desescalada, les restriccions en l'aforament de grups i la pràctica absència de visites escolars van oferir-nos l'oportunitat d'interactuar amb grups de perfil diferent, com persones migrants, adultes, amb inquietuds i ritmes diferents. Amb elles que hem pogut generar discursos multifocals a partir de peces del museu que ens són comunes. Enguany hem recuperat la programació habitual del museu amb una bona acollida per part del públic que ens permet ser optimistes quant a les xifres.

Pel que respecta al finançament, el consorci ha mantingut l'estabilitat pressupostària gràcies als romanents i a la incorporació d'una nova entitat, que assumirà un percentatge del 5 % de les aportacions.

En conclusió, la pandèmia ens ha ofert l'oportunitat de dedicar temps a les col·leccions, a la sistematització de la documentació i a orientar el pressupost a la millora de les instal·lacions, així com a projectes que resulten més complicats de finançar quan el museu està orientat a les activitats. Ha posat en relleu la importància de la comunicació digital i la necessitat de formació del personal en aquest àmbit. Ens ha aprofitat a altres públics i ha generat nous enfocaments discursius. Ha servit per consolidar i enfortir els vincles amb altres museus locals i ara, finalment, comencem a visualitzar un horitzó més optimista. ■

temes-3)

VICTÒRIA RABAL MEROLA. Directora del Museu Molí Paperer de Capellades

TEMPS DE PANDÈMIA AL MUSEU MOLÍ PAPERER DE CAPELLADES

La pandèmia de covid-19 ha causat un gran patiment humà, ha fet trontollar l'economia mundial i ha sacsejat la vida i la llibertat de les persones. Aquesta pandèmia, a més, s'ha afegit a altres crisis humanitàries com la fam o la guerra presents en diferents parts del món. La situació és especialment dura en països amb pocs recursos econòmics, amb una estructura sanitària dèbil i que no poden accedir amb facilitat a les vacunes.

Aquesta pandèmia ningú no la va preveure. Sentíem notícies que venien de la Xina, i vam pensar que estava molt lluny, però en un món globalitzat amb un gran flux de persones i mercaderies tot transita amb rapidesa, bo i dolent.

Molts hem perdut familiars i amics, sobretot en la primera onada. D'aquest temps amb tantes emergències, que ara sembla un record llunyà, conservem la sensació de la fragilitat de la nostra condició humana, i veure que aquest món accelerat pot parar de cop.

El Museu Molí Paperer de Capellades està situat a la comarca de l'Anoia, la primera àrea que va patir un gran focus de contagi. El primer impacte per a nosaltres va ser el 12 de març de 2020, quan es va confinar la ciutat d'Igualada i tota la conca d'Òdena. Va ser un xoc aquesta primera restricció de moviments, la urgència sanitària, la desorientació sobre quines mesures havíem de prendre davant del virus.

El dia 13 les escoles van tancar i es van anul·lar totes les visites, i en aquell moment ja vam preveure que l'impacte econòmic seria molt gran. A partir del dia 14 el museu també va tancar: s'havia decretat l'estat d'alarma.

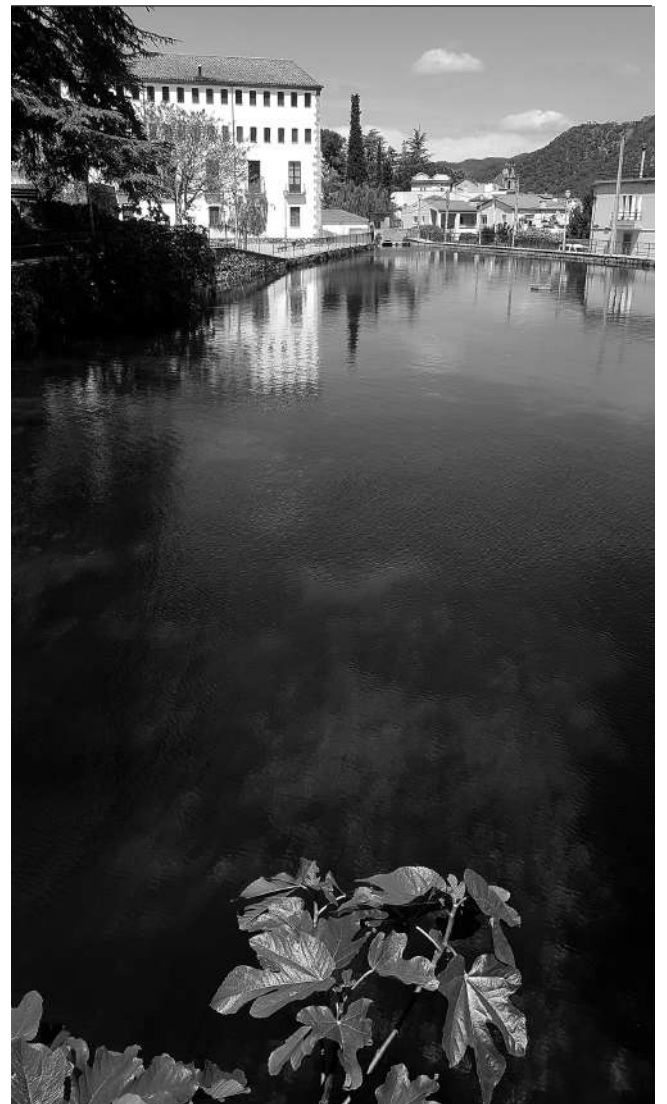
Durant els següents mesos el museu va romandre tancat, una situació insòlita per a una institució que només tanca quatre dies l'any. Periòdicament jo hi anava per verificar que tot estigués en ordre. Aquestes visites em donaven un cert sentiment de llibertat, alhora que m'aclaparava aquell estrany silenci dins i fora del museu.

A partir del final d'abril es va reincorporar part del personal encarregat de la fabricació de paper a mà, que no tenien infants a càrrec seu i que per l'especificitat de la seva feina no podien teletreballar. La resta va anar tornant gradualment més endavant. Amb l'obertura al públic el 20 de juny del 2020 es van prendre totes les mesures de prevenció establertes per la Generalitat de Catalunya: restricció dels aforaments, visites concertades, distàncies entre les persones, mas-

cares, gel hidroalcohòlic, mampara protectora de metacrilat al taulell de recepció, senyalització dels espais i senyalètica de rentat de mans i mascaretes.

La pandèmia de covid-19 va suposar al museu una pèrdua de més del 60 % dels visitants el 2020 i del 40 % l'any 2021.

La basa i el museu durant la pandèmia.

Això va provocar un gran dèficit econòmic (de 95.000 € l'any 2020 i una mica inferior el 2021), que va compensar l'Ajuntament de Capellades com a mesura extraordinària.

El Museu Molí Paperer de Capellades té l'especificitat de ser un museu i alhora un molí que fabrica paper fet a mà. Gràcies a aquesta activitat productiva el museu va poder compensar en part les pèrdues econòmiques ocasionades per la davallada dels ingressos per visitants. Així, el museu va treballar intensament en la producció de paper a mà i part del personal es va implicar en les tasques d'elaboració, manipulació i acabats. Gràcies a la fabricació de papers especials per a un bon nombre de clients, en aquests darrers dos anys s'ha gairebé duplicat la producció de paper. Els motius d'aquest augment responen a la fabricació de papers amb llavors i a les produccions exclusives per a clients.

La pausa de visitants es va aprofitar per dur a terme un seguit d'accions que en una situació de normalitat no s'haurien pogut executar. Es va treballar amb un gran sentiment d'equip, tots conscients de viure un temps excepcional.

Aquestes accions es podrien agrupar en sis apartats: comunicació, conservació i manteniment de les col·leccions i de l'edifici, nova exposició temporal, creació de nous productes, innovació i artesanía del molí i dossier Museu-molí. Es pot resumir aquestes activitats amb el títol de «Sis accions en temps de covid-19».

Comunicació

Una de les urgències durant el llarg temps de pandèmia va ser poder mantenir el contacte amb el públic a través de les xarxes socials. L'objectiu era seguir connectats fent ús dels mitjans digitals, per això vam crear un canal a YouTube on es va publicar el contingut audiovisual.

Una assignatura pendent de feia molts anys era tenir una nova filmació del museu, ja que les que s'havien fet al llarg dels anys havien quedat totalment desfasades. Aquest període de pausa de visitants i activitats ens va oferir el temps i la concentració per idear i filmar el curtmetratge *El paper, meravellosa invenció* (<https://youtu.be/HKq0nZ-WebY>) que es va presentar a la Mostra d'audiovisuals organitzada pel Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya (CCAM). Lluís Jené ha estat el realitzador d'aquest curt, que ha comptat amb el suport del CCAM.

S'hi mostren els diferents aspectes de l'activitat artesana del museu, des de la producció tradicional del paper fins a la innovació en la producció de nous papers, passant per la producció de papers vinculats a l'economia circular i els projectes de creació amb artistes.

Des de la seva inauguració l'any 1961, el Museu Molí Paperer de Capellades ha tingut com a missió preservar l'arte-

sania del paper fet a mà. Però quin paper té aquesta artesanía en l'actualitat? Té sentit mantenir-la amb els mateixos processos de fa tres-cents anys? Es pot buscar la innovació en l'artesanía? Quina és la seva aportació al món de l'art i del disseny? Al vídeo es reflexiona amb alguns clients del molí com el germà Jordi Puigdevall, monjo de l'Abadia de Montserrat, Jordi Roca del Celler de Can Roca, el dissenyador Xavier Roca, la xef Carme Ruscalleda, l'escultor Jaume Plensa i l'artista Jo Milne.

També es van publicar al canal altres continguts audiovisuals. *Els molins paperers a l'Anoia* (<https://www.youtube.com/watch?v=Otw2EgTaSBI>) és un curtmetratge que mostra la creació del paisatge paperer a la comarca de l'Anoia. A partir del segle XVIII, gràcies a l'abundància d'aigua de l'aqüífer Carme-Capellades, la zona de l'Anoia va esdevenir una de les comarques papereres més importants d'Europa. Acompanyem una família a descobrir rius, rieres, recs, horts i antics molins que formen aquest paisatge tan singular. Aquest vídeo del Museu Molí Paperer de Capellades ha comptat amb la col·laboració de la JCUACC (Junta Central d'Usuaris de l'Aqüífer Carme-Capellades) i l'AEHP (Associació d'Estudis Històrics Paperers de Capellades), i la realització de Lluís Jené.

Altres vídeos que ha difós el museu són *Preparem la pasta a la pila holandesa* (<https://www.youtube.com/watch?v=yd8oaSIeY9k>) i *Formem el full i l'assequem a l'aire* (<https://www.youtube.com/watch?v=ysowiDGE4tM>).

Museu Mòbil

Museu mòbil

Si l'escola no pot anar al museu, el museu va a l'escola.

Ena ha tocat viure una situació excepcional que fa que no puguem fer tot allò que desitgem. Davant d'aquesta nova realitat, el Museu Molí Paperer de Capellades vol posar tots els recursos disponibles perquè cap escola es quedi sense l'experiència de fer paper a mà.

Posem a l'abast un taller mòbil per a tots els centres de Catalunya que no poden venir al museu.

→ Descobreix com es feia el paper en un molí paperer del s. XVIII (exposició oral amb audiovisual i carrec dels guios del museu).

→ (Opció 1) Taller Blanc: fes un full de paper. → (Opció 2) Taller Color: fes tres fulls de paper (un de blanc, un de reciclat i un de color).

Activitat

Preu: consultiu sense cap compromís.
Informació i reserves: Tel. 93 801 28 50 - reserves@mmp-capellades.net

Pel que fa a les visites escolars, davant les possibles dificultats perquè les escoles visitessin el museu, vam proposar l'opció que el museu anés a les escoles, i així innovar en l'oferta

temes-3)

educativa per adaptar-nos a la nova situació. Així va néixer «Museu Mòbil. Si l'escola no pot anar al museu, el museu va a l'escola», una oferta dissenyada per Xavier Mula que es va difondre a les escoles per correu electrònic.

Conservació i manteniment de les col·leccions i de l'edifici

Es va fer una tasca intensa de manteniment de les peces i la maquinària del molí al soterrani, i de les sales d'exposició permanent. També es va dur a terme la documentació escrita i fotogràfica d'una donació de papers pintats, així com l'actualització de la documentació del fons de museu.

Els mesos d'abril i maig van portar abundants pluges que arribaren a inundar el soterrani del molí i malmetre'n les parets, la qual cosa va suposar una reparació intensiva del molí. Però per altra banda, la bassa va lluir una de les seves millors imatges, plena amb una aigua cristal·lina de gran bellesa.

Nova exposició temporal: The drawing lesson / La lliçó de dibuix

Malgrat l'estat de pandèmia es va seguir la programació de les exposicions temporals, tot i no poder inaugurar fins a la reobertura dels museus al públic.

The Drawing Lesson / la Lliçó de dibuix, comissariada per l'artista Erich Weiss, mostrava l'obra de quinze artistes catalans i quinze artistes estrangers amb una selecció de peces amb el nexa comú del dibuix com a pràctica creativa. L'exposició anava acompanyada de l'edició d'un catàleg de la mostra publicat pel museu.

Creació de nous productes

Kit: Fer Paper A Casa. Es va dissenyar i produir una nova presentació del *kit* per a l'experiència de fer paper a casa. Xavier Mula va ser l'encarregat de dissenyar-ne l'embalatge i el fullatò explicatiu en català, castellà i anglès.

Els pronoms febles. Al museu sempre ens hem considerat fermes defensors de les causes perdudes. Per això, fa anys vam dissenyar una col·lecció de punts de llibre per salvar els pronoms febles. Per diverses raons aquest projecte havia quedat en un calaix i la pandèmia ens va permetre fer-ne els retocs finals i la producció (paper fet a mà del museu i imprès en serigrafia) per començar a comercialitzar-lo.

El resultat és un punt de llibre amb catorze models diferents que es comercialitza a la botiga del museu, a la botiga en línia i en punts de venda externs. En cada punt de llibre, de

Kit per fer paper a casa

paper fet a mà al museu, hi ha imprès en serigrafia un pronom feble (-lo, 'm, et, -ns, -vos) i al dors del producte s'indica: «Els pronoms febles són una espècie en perill d'extinció, amb la compra d'aquest producte col·labores en la seva conservació. Salvem-los!».

Paper sabó

Paper sabó. És un paper impregnat de sabó i oli essencial de lavanda. Un producte pensat per ser utilitzat durant la pandèmia per assegurar la higiene i la seguretat. El disseny de l'embalatge és de RUN Design i la producció ha comptat amb la col·laboració de Filtros Anoa S.A., Ventós, Esencias y Químicos S.A, SEIC i J. Vilaseca S.A. Aquest producte del museu és un fruit de la recerca realitzada amb motiu de l'encàrrec de l'empresa de comunicació Ogilvy de produir un paper amb sabó per a la farmacèutica CINFA. El museu va desenvolupar les primeres proves i va fer de pont amb l'empresa J. Vilaseca S.A., que es va encarregar de la producció industrial.

El molí: innovació i artesania

Mantenir l'activitat artesana implica una constant innovació i la producció de diferents tipus de papers.

Davant la creixent demanda de papers amb llavors, vam veure l'oportunitat d'ampliar la gamma d'aquest papers i crear-ne una nova col·lecció seguint els criteris de sostenibilitat i proximitat. Alhora, exploràvem la relació del paper amb la botànica i la gastronomia.

També es van redissenyar les etiquetes explicatives, afegint el distintiu de producte artesà d'Artesania Catalunya.

El paper plantable s'ha produït en tres varietats:

- **Jardí Mediterrani:** paper amb llavors de dotze espècies autòctones diferents de plantes silvestres del Mediterrani.
- **Jardí Aromàtic:** paper amb llavors de disset espècies autòctones diferents de plantes silvestres aromàtiques.
- **Jardí Culinari:** paper amb llavors de nou espècies autòctones diferents de plantes silvestres culinàries presents en les millors receptes de la cuina mediterrània.

Papell. Seguint l'antiga vinculació entre la indústria de la pell i la del paper, vam crear el *papell*, un paper en què es barregen encenalls de pell (subproducte del procés d'adob de la pell) amb pasta de fibra de cotó.

En una primera ocasió, el 2019 es va organitzar un taller familiar al Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia en què els participants van poder fer uns quants fulls de papell.

A partir d'aquest producte ens vam posar en contacte amb la direcció del Clúster de la Pell d'Igualada. A partir d'aquest moment, hem estat fent proves amb restes de pells de colors de l'empresa Curtits Badia, fabricant de pells per a marques de luxe com Hermés, Vuitton o Loewe. Amb aquesta empresa estem estudiant la viabilitat de crear una gamma de papers de colors per a diferents usos, aprofitant totes les capacitats i possibilitats d'aquest nou material.

Papell

Dossier Museu-Molí

Per un museu la comunicació de les activitats i els continguts és essencial. A més, a l'hora de buscar patrocinis o clients es fa del tot necessari un dossier explicatiu de les principals característiques i objectius de l'entitat i, en el cas concret del nostre museu, un recull de les fabricacions de paper més destacables per mostrar visualment les capacitats de creació, innovació i productivitat del molí paperer. Aquest document serà de gran utilitat com a carta de presentació. S'ha editat en català, castellà i anglès, amb disseny de Xavier Roca

Per finalitzar, només voldria remarcar que tot aquest temps de pandèmia, amb dies plens d'incertesa, angoixa i preocupació, al museu vam saber crear entre tot l'equip un espai de treball segur i creatiu. Ara en recollim els fruits tant en la millora de la difusió del museu com en la producció del molí, que va assolir una facturació rècord, en part gràcies als nous papers i productes ideats durant la pandèmia. ■

temes-4)

MAGDALENA SALAS BURGUERA. Directora del Museu d'Història de Manacor

PORTES TANCADAS I FINESTRES OBERTES. EL CAS DEL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR DAVANT LA PANDÈMIA

Una mica d'història per situar-nos

El Museu d'Història de Manacor és un museu d'àmbit local i territorial, de gestió municipal, situat al municipi de Manacor, al llevant de l'illa de Mallorca, que rep una mitjana anual d'entre 9.000 i 10.000 visitants. El museu depèn de l'ajuntament tant des del punt de vista administratiu com econòmic, i actualment té en plantilla dues persones, l'informador i la directora (compartida amb el departament d'Urbanisme). La resta de personal és contractat a través de contractes de serveis. Tenim una col·lecció majoritàriament arqueològica però també un fons etnogràfic i de patrimoni industrial important. El fons del museu té el nucli en la col·lecció de mossèn Joan Aguiló, erudit de principis de segle XX que va reunir un important patrimoni arqueològic durant la seva vida. Aquest fons

s'ha engrandit a partir de donacions i de projectes arqueològics tant públics com privats.

Des de la dècada de 1990, el museu està ubicat a l'edifici medieval de la torre dels Enagistes, amb tot el que de positiu i negatiu té tenir de contenidor un edifici històric declarat BIC. Té una planta baixa amb quatre sales d'exposició permanent que segueixen un discurs cronològic des de la prehistòria fins a l'època medieval. En aquestes sales explicam la història de Manacor, que no és gaire diferent de la de la resta de l'illa, incidint en aspectes que hem investigat i aprofundit per mitjà de les nostres línies de recerca als jaciments de s'Hospitalet Vell, sa Ferradura i Son Peretó. Una de les nostres fortaleses és que gràcies a la investigació podem crear uns recursos museogràfics més acurats i més amplis;

Vista de la sala romana.

així arribem a contestar preguntes bàsiques sobre la vida quotidiana de la gent del passat que, al cap i a la fi, és el que interessa a la gent del present.

La planta superior està dedicada a les exposicions temporals, fet que suposa un revulsiu per a la dinamització i la visita freqüent per part del públic local. Cada any produïm una exposició pròpia que ens permet aprofundir en aspectes de la història de Manacor i involucram la població local en aquests muntatges. En aquest punt, cal dir que l'Associació d'Amics del Museu és fonamental per dur a terme aquesta tasca.

A més, des de l'any 2011 comptam amb una nova secció, la secció etnogràfica, ubicada al molí fariner d'en Fraret, dins del nucli urbà de Manacor. Hem traslladat a aquest molí gran part de la col·lecció etnogràfica del museu amb un discurs estructurat a partir de les feines que es feien a fora vila en funció de les estacions de l'any.

Actualment, doncs, gestionam dues seues físiques situades a immobles patrimonials, la torre dels Enagistes i el molí d'en Fraret, i tres jaciments arqueològics a través dels nostres projectes d'investigació.

Cap a un museu de proximitat, social, accessible...

A partir del 2016 es va produir un canvi en el museu: vam dur a terme una sèrie d'accions que, sense ser-ne gaire conscients, anaven en la direcció del títol d'aquest apartat. Cada institució pot emprar el terme amb el qual se senti més identificada encara que, en definitiva, l'objectiu sempre és integrar el públic general i ampli en totes les decisions i accions que duïm a terme. D'alguna manera, volíem sortir de les parets físiques del museu i crear un entorn d'investigació i experimentació més ampli.

Aquestes accions prèvies tenien com a objectiu ampliar el nostre públic fidel i donar a conèixer la nostra feina i investigació fora de l'àmbit estrictament local. Les podem dividir en els següents apartats:

1. Dues línies de voluntariat:

- La primera centrada en les excavacions i els projectes de recerca que desenvolupam, que ha implicat la creació d'un grup estable d'unes vuit persones que ens ajuden setmanalment en les feines de laboratori de les campanyes d'excavació.
- La segona és la del voluntariat, especialment de gent gran, que aquests darrers nou anys ens ha permès tenir obert el molí d'en Fraret i oferir un nou servei cultural.

2. Implicació de l'Associació d'Amics del Museu en tasques diverses de difusió i promoció del centre. Aquesta associació

va néixer l'any 2004 i, des de la seva constitució, ha desenvolupat activitats de difusió de manera contínua, s'ha involucrat en tasques de producció d'exposicions pròpies, ha tret a la llum una col·lecció editorial, Bacus, per donar sortida a temes d'investigació de Manacor, ha donat suport a iniciatives de recerca arqueològica i ens ha permès arribar a accions que l'entramat burocràtic i administratiu ens dificultava dur a terme.

3. Producció d'exposicions temporals pròpies amb temes propers que involucrin els habitants del poble. Ens hem adonat que tractant temes locals i fent possible que els seus habitants es facin partícips de l'exposició fem que la mostra estigui més viva perquè realment el que funciona en un poble és el boca a boca.

4. Producció d'exposicions pensades exclusivament per a infants. Aquesta línia de feina va començar en el 2008 amb l'exposició *Jugant amb els romans*. El que és interessant d'aquesta iniciativa és que ha donat peu que aquestes exposicions es reconverteixin en tallers permanents. A partir de l'experiència de 2010 de produir exposicions per als més petits, el joc es va convertir en una constant en totes les exposicions i vam guanyar en transversalitat de públic.

Imatge de l'exposició *Objectes i històries*.

Més canvis el 2018

Aquest any vam iniciar la renovació del nostre web (www.museudemanaacor.com) en paral·lel amb un procés de conscienciació i posada en pràctica d'accions d'accessibilitat tant física com intel·lectual dels nostres equipaments i les nostres accions. L'objectiu primordial era independitzar-nos del web mare supramunicipal que, en el cas de Mallorca, fa que molts equipaments culturals no siguin suficientment àgils. A més, també ens interessava, i molt:

- Que es pogués accedir al web des de qualsevol dispositiu informàtic (mòbils, tauletes, ordinadors...).
- Que fos autònom en el sentit que el personal del museu el pogués modificar de manera fàcil i comprensible per actualitzar-ne alguns continguts.

temes-4)

- Aplicar conceptes d'accessibilitat universal al disseny.
- Incorporar notes de veu i la col·lecció virtual del museu que tenim a Sketchfab.

De manera paral·lela vam iniciar avaluacions d'accessibilitat universal als nostres dos equipaments museístics i a dos dels tres jaciments que gestionam per part de Predif.

En el cas dels jaciments de s'Hospitalet Vell i Son Peretó, vam necessitar la tecnologia i la digitalització de la informació per fer més accessible a tots els públics els continguts que hi havia en el suport físic que són els panells. Tota la informació gràfica i documental es va enllaçar a través d'uns codis QR que dirigeixen els visitants a una base de dades accessible on es pot localitzar tota la informació i es pot descarregar, escoltar i compartir a través del dispositiu mòbil.

I arriba la covid-19 i el nostre món s'atura

El 14 març de 2020 es va declarar l'estat d'alarma a tot el territori espanyol i els museus vam tancar les portes davant un futur incert. Les instal·lacions del museu van ser inacessibles per a qualsevol visitant, però no els continguts que va generar la institució.

A partir d'aquest moment començam a teletreballar i a pensar en la manera de continuar en contacte amb el nostre públic. En aquest sentit, a banda de la gestió interna de la institució, que va seguir en funcionament, tota la vessant externa es va haver de reorganitzar o adaptar.

Des del primer moment, ens vam organitzar amb l'Associació d'Amics del Museu per tenir contacte telefònic amb la gent major que sabem que estava sola. Amb la resta de socis i usuaris vam mantenir el contacte a través del grup de difusió de WhatsApp. Aquesta relació estreta és una de les fortaleses dels museus locals, perquè tenim una xarxa comunitària i uns llaços més potents que els grans museus de les capitals.

Moltes de les accions que vam fer durant el que va quedar de 2020 van ser possibles gràcies a les eines digitals que havíem començat a crear i treballar quatre anys abans.

El balanç de les accions dutes a terme per reduir la inaccessibilitat física durant més de dos mesos de confinament, del 14 de març fins al 20 de maig de 2020, és el següent:

- Més de 60 publicacions a Instagram. El mes de maig el compte tenia 1634 seguidors i a finals de 2020, 1953 seguidors. Algunes de les publicacions durant el període de confinament superaren les 300 visualitzacions.
- Més de 60 publicacions a Twitter. El mes de maig teníem 311 seguidors i el desembre de 2020 arribarem a 477.
- Publicació de vídeos nous al canal de YouTube aprofitant gravacions que havíem fet a diferents especialistes i contertulians de la feina interna del museu.

- Obertura de la pàgina oficial de Facebook del museu el mes d'abril. En el moment de la reobertura de les instal·lacions ja comptàvem amb 178 seguidors i el mes de desembre de 2020, 388 seguidors.
- Més de 1000 visites en els dos mesos de confinament a la col·lecció virtual sketchfab.com/museummanacor gràcies a les publicacions fetes a les xarxes per mostrar aquest recurs, que ja té 24 peces.
- A través de les xarxes socials es va fer l'activitat «El millor de cada casa», que animava la gent a mostrar i compartir un objecte que tingués a casa i que tingués un significat simbòlic o històric especial. Per mitjà de l'etiqueta #elmillordecadacasa vam compartir les imatges i informacions que ens enviaven d'aquests objectes. D'aquesta manera, cada persona que participava o compartia sentia que tenia un objecte especial i amb un significat tant històric com simbòlic.
- Durant el confinament vam dur a terme les activitats de la Setmana del Llibre en línia, cosa que ens va permetre crear una sèrie de recursos que a la llarga van generar nous apartats al web: jocs en línia i tallers en línia (www.museudemanaacor.com/ca/jocs).
- Vam generar aliances amb altres entitats, com ara els creadors del blog *Tant és ara com abans* amb qui vam produir una sèrie de vídeos conjunts enfocats als treballs del camp. L'objectiu era donar-los a conèixer al jovent, que era el tipus de seguidors que ells tenien.

I així arriba el 18 de maig de 2020, Dia Internacional dels Museus, que va ser la data elegida per a la reobertura del museu. Va ser una reobertura molt tímida: de fet, durant la primera setmana només hi van entrar dues persones. Ja durant el confinament ens havíem adonat com de sola i desconnectada estava la gent gran. Aquest fet ens va donar l'empenta per organitzar un curs d'aprenentatge que es deia «Connecta't al món». El van dur a terme tres becàries que teníem durant l'estiu de 2020, que van transmetre les eines i recursos per posar a la gent major de seixanta anys en contacte amb les noves tecnologies. Es van fer grups de 4-5 persones per facilitar que entenguessin el funcionament de les tres xarxes que empram habitualment al museu: Facebook, Instagram i Twitter. La comunicació i el coneixements intergeneracionals foren molt positius.

També es va crear un quadernet didàctic (www.museudemanaacor.com/ca/educacio/quaderns-didactics) basat en la nostra col·lecció etnogràfica i les feines que es feien al camp antigament. Aquest quadernet es va posar a l'abast de les residències i centres de gent gran perquè els usuaris el poguessin treballar de manera individual. Posteriorment ha estat adaptat al públic escolar i també es troba penjat al nostre web perquè les escoles el puguin descarregar.

L'estiu de 2020 vam organitzar conjuntament amb els Amics del Museu activitats a la fresca amb el títol *El cycle de les Muses*. Ho férem aprofitant tota la zona enjardinada exterior del museu i els beneficis es destinaren al programa juvenil de la Creu Roja. Aquesta acció va fer que altres col·lectius

Imatges de l'activitat «Connecta't al món».

s'adonassin del potencial que té aquest espai i demanassin fer-hi activitats a l'aire lliure. Tot el jardí ha agafat un protagonisme creixent després de la pandèmia, tant per a la mateixa institució per al públic general.

- Amb l'inici del curs 2020-2021 es va posar a l'abast de les escoles de Manacor material didàctic itinerant com les nostres maletes viatgeres www.museudemanaacor.com/ca/educacio/maletes-viatgeres) i la possibilitat que el museu anés a l'escola si els grups escolars no podien venir.

Bibliografia

M. J. RIVAS ANTEQUERA; Mª M. SALAS BURGUERA, «Un museo para todos. El proyecto de accesibilidad del Museo d'Història de Manacor», *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid: 2019, p. 289-296.

M. J. RIVAS ANTEQUERA; Mª M. SALAS BURGUERA, «Nous reptes. Projecte d'accessibilitat del Museu d'Història de Manacor», *VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, Palma: 2020, p. 51-59.

Aquesta iniciativa va tenir molt bona acollida i ha generat col·laboracions interessants que actualment estan en funcionament.

Juntament amb vuit museus més de Mallorca, la tardor de 2020 es va crear el projecte *Museus com a corredors segurs*, on l'objectiu era que els visitants reunissin un petit grup de no més de dotze persones, per al qual podien sol·licitar visites guiades gratuïtes a qualsevol dels equipaments.

Un camí per seguir

El febrer de 2021 vam aprovar el Pla d'accessibilitat del Museu d'Història de Manacor (www.museudemanaacor.com/ca/el-museu/accessibilitat), el primer pla d'aquest tipus a les Illes Balears. Això ha creat un full de ruta que ha estat marcat pel que vam viure el 2020.

La pandèmia ens ha servit per ser més conscients que mai de les nostres fortaleces i debilitats. Com a fortaleces vull ressaltar el contacte directe amb el nostre públic local, el coneixement de la nostra col·lecció i patrimoni i la capacitat d'adaptació enfront de les adversitats amb les eines que tenim. Com a debilitats, crec que la falta d'aliances amb altres museus o institucions de qualsevol tipus fa que perdem oportunitats de donar-nos a conèixer. De la mateixa manera, la falta de plans de gestió a llarg termini i la falta d'avaluació ens fan perdre eficiència en les nostres accions.

La pausa que ens ha donat la crisi sanitària ha servit per reflexionar sobre l'accessibilitat i sobre el paper de servei públic que compleix el museu. També ens ha fet veure la importància de les eines digitals per fer més accessibles els nostres continguts. Alhora, però, hem estat ben conscients que cap d'aquestes eines substitueix l'experiència presencial al museu i així ens ho han transmès els nostres usuaris. Pensam que el camí iniciat ja no té marxa enrere i que posar el públic en el centre en paral·lel a la col·lecció és la via que cal seguir. ■

M. J. RIVAS ANTEQUERA; Mª M. SALAS BURGUERA, «Museos pequeños, estrategias digitales a medida. El caso del Museo d'Història de Manacor», *I Congreso Internacional de Museos y Estrategias Digitales. Congreso Cimed*. València: UPV, 2021, p. 585-603.

patrimoni)

CARLES GARCÍA HERMOSILLA. Director del Museu del Ter (Manlleu)

COMPROMÍS AMB LA CIUTADANIA I TRANSFORMACIÓ DIGITAL, LLIÇONS DE LA PANDÈMIA ALS MUSEUS

El 13 de març de 2020 és a casa nostra el dia 0 de la covid-19. Com tants altres negocis i equipaments públics i privats, els museus van haver de tancar les portes al públic. Es dibuixava així una situació nova i inèdita, inimaginable per a la majoria de nosaltres només uns dies abans. Poc més de dos anys després d'aquella data encara ens demanem què ha succeït als museus i què hem après d'aquesta situació. L'espai d'aquest article no ens permet una reflexió minuciosa de les conseqüències de la pandèmia als museus, sobretot tenint en compte la diversitat dels equipaments en dimensions, temàtiques o plantejaments museològics. Tot i això, des d'una perspectiva general, que és el que ens demanava l'editora, i sense oblidar el context dels museus locals al qual pertanyem els que escrivim en aquest dossier, podem parlar de dos grans efectes de la pandèmia sobre el dia a dia dels museus, que en menor o major mesura compartim tots els equipaments.

Una primera i evident conseqüència és la reducció dels públics presencials. De forma dràstica durant el confinament total, que es va allargar aproximadament entre dos i quatre mesos segons les circumstàncies de cada equipament, i de forma més moderada durant els dos anys següents a causa de la limitació d'aforaments, la supressió d'activitats (per exemple l'acció educativa) o la reducció dràstica de la mobilitat nacional i internacional. A això cal sumar-hi l'estreta relació amb el turisme de molts equipaments, especialment els grans museus urbans. En molts museus, a més, aquesta pèrdua de públic presencial ha estat acompanyada de la consegüent pèrdua d'ingressos econòmics. No entrarem en aquest tema concret, però val la pena assenyalar que en molts museus ha tingut conseqüències per a les treballadores i treballadors, especialment les persones

que desenvolupaven les seves funcions de forma externalitzada en els equips de mediació i atenció al públic.

Imatge del video de reobertura del Museu del Ter

Una segona conseqüència ha estat el creixement del públic «virtual». Després del xoc inicial i els primers dubtes sobre la durada de la nova situació, es va iniciar un breu procés d'adaptació seguit per una reacció en cadena dels equipaments, que de forma més o menys planificada van traslladar d'urgència la seva activitat a les xarxes socials i a l'entorn digital. L'any 2020 vam celebrar el Dia Internacional dels Museus en ple confinament per la pandèmia. Un lema d'aquella jornada utilitzat per la Direcció General del Patrimoni Cultural era especialment representatiu de la situació: «Obrim finestres». Una metàfora molt encertada del que va succeir aquells dies a les xarxes socials, ja que els museus, amb les exposicions tancades, van obrir metafòricament les finestres digitals, des d'on oferien a la ciutadania propostes lúdiques basades en els seus continguts, assajaven variants de visites virtuals, compartien les col·leccions d'objectes o fotografia històrica, recuperaven antics recursos digitals (exposicions, vídeos, publicacions, etc.), s'esforçaven a improvisar recursos educatius en línia, activaven projectes de documentació col·lectiva en l'àmbit digital amb la crida «necessitem la vostra ajuda», etcètera. Els professionals del sector no donàvem l'abast seguint el desplegament de creativitat i la quantitat ingent de propostes dels equipaments durant aquelles primeres setmanes. Ho podeu comprovar encara entrant a Twitter i introduint una de les etiquetes amb més èxit d'aquell període: #Museusacasa. Si ho feu veureu la contundència del desplegament digital improvisat des dels museus aquells dies només a Catalunya. És

realment sorprenent. Les propostes no tan sols eren benintencionades sinó que eren necessàries, com ho demostra la reacció de la ciutadania i les xifres d'abast digital dels museus durant aquell període.

Les dues principals conseqüències de la pandèmia als museus, la desconexió del públic visitant tradicional (en bona part turista) i el desplegament d'una intensa però improvisada activitat digital especialment durant els primers mesos del confinament, es corresponen amb els dos grans debats que des de la crisi sanitària han travessat els museus: el del compromís del museu amb el seu entorn social i el de la transformació digital de les institucions.

El debat del compromís dels museus i el patrimoni amb el desenvolupament del seu entorn i les necessitats de les comunitats que l'acullen no és nou. És un debat que apareix regularment des que els corrents de la Nova Museologia el van reivindicar els anys setanta del segle XX. La desconexió amb els públics durant la pandèmia, però, l'ha fet reemergir amb més força, especialment en aquells equipaments amb major dependència del turisme.

A finals de 2021 des del Museu del Ter vam tenir la sort de participar en dues de les principals jornades anuals del sector dels museus i el patrimoni a Catalunya: la XXXIII Jornada de la Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona «Museus i SOSTenibilitat. De la missió a l'acció», celebrada el 17 i el 18 de novembre, i la 6a Jornada de l'Observatori de Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya «Museus rellevants per a la comunitat. Eines per a la participació ciutadana», celebrada el 30 de novembre i l'1 de desembre.

Les dues jornades, tot i que amb plantejaments diferents, ens remetien a la mateixa reflexió de fons: ja sigui parlant de sos-

tenibilitat en els termes de l'agenda 2030 o de participació i vinculació amb l'entorn, el que es posava sobre la taula en tots dos casos era la necessitat de reivindicar els museus com a agents compromesos amb la ciutadania que els acull i els seus reptes de futur. Un model de museu que el daltabaix de dos anys de pandèmia ha fet emergir amb més força que mai, posant al cor de les institucions la participació i la implicació de la ciutadania, l'educació, la inclusió social, l'accessibilitat, la igualtat de gènere, la democratització de la memòria, la sostenibilitat i la conservació del medi.

La transformació digital dels museus és l'altre gran tema que la pandèmia ha posat sobre la taula definitivament i de forma ineludible. Aquest debat, com el del museu social, ja centra bona part dels fòrums professionals i dels projectes estratègics que es desenvolupen actualment en l'àmbit dels museus. Vam arribar a l'any 2020 amb molts deures pendents en aquest àmbit, com es pot veure en la improvisació amb què vam reaccionar en el context de pandèmia. De fet, bona part de les iniciatives que esmentem en la primera part d'aquest article han estat propostes efímeres que no s'han consolidat en la programació dels museus.

Lliçons apreses?

Els debats i les preocupacions del sector dels museus que ha fet emergir la pandèmia es mantindran en un hipotètic retorn a la normalitat prepandèmica? Les crides a construir llaços sòlids amb la ciutadania i a la transformació digital de les institucions es mantindran? Són dubtes raonables, ja que estem veient que amb el retorn del turisme i el públic presencial existeix el risc i la temptació de tornar al 2019 sense prendre nota dels aprenentatges que ens ha ofert la recent crisi.

Enfortir les relacions amb la ciutadania, les entitats, la comunitat educativa, els col·lectius menys afavorits, etc., i afrontar estratègicament la transformació digital són dues lliçons que la pandèmia simplement ha fet emergir, però sens dubte són línies estratègiques imprescindibles per enfortir els nostres museus en el futur, i preparar-los també per a noves situacions de crisi, potser noves pandèmies.

De fet, els museus que ja abans de la crisi havien destinat esforços a construir llaços forts amb les seves comunitats i que no depenien exclusivament del públic turista i els museus que ja havien explorat les seves audiències digitals i disposaven de continguts oberts i en línia ho han tingut més fàcil durant la pandèmia per continuar sent equipaments rellevants per a la societat.

ressenyes

Dolors GARCÍA; Joan SOLÉ
BORDES; Josep A. CALVET
(ed.)

**Els conflictes al
Penedès històric**
**Actes del VI Seminari
d'Història del Penedès**
Vilafranca del Penedès: Institut
d'Estudis Penedesencs, 2021.
482 p.

L'Institut d'Estudis Penedesencs celebra des de l'any 1986 els Seminaris d'Història del Penedès amb l'objectiu de conèixer i debatre les aportacions recents de la història d'aquest territori. L'any 2017 se'n va celebrar la sisena edició, centrada en el tema de la conflictivitat, en què es van presentar les ponències i comunicacions que ara es reproduïxen en aquest llibre postpandèmic.

Els canvis i les continuïtats amb què es desenvolupa la història humana tenen un punt d'encontre en els conflictes que es generen en l'àmbit social, econòmic, polític, cultural i territorial. Són conflictes que ens ajuden a entendre tant el canvi com la continuïtat, perquè en aquests moments excepcionals es reflecteixen els consensos i les dissidències de la societat i de la seva relació amb l'espai.

El llibre recull dinou textos que abasten tota mena de conflictes de l'època medieval, moderna i contemporània repartits pel Penedès històric, el que abastava la vegueria de Vilafranca a l'època medieval i moderna, és a dir, del Llobregat al Gaià i de la serra d'Ancosa a la Mediterrània. Predominen els estudis sobre l'època contemporània, tretze en total, acompanyats de tres de l'època moderna i tres de la medieval.

Els textos d'Antoni Gavaldà, Josep Solé Armajach i Raimon Soler Becerro giren al voltant de la conflictivitat agrària i la lluita dels pagesos penedesencs per assolir les seves reivindicacions. Els de Jordi Vidal i Gener Aymamí se centren en el bandolerisme al Penedès. Els de Pere Rovira i Joan B. Morgades i Agustí Castillo tracten de conflictes al voltant de l'ús de l'aigua. El segon de Jordi Vidal i els dos de Roger Benito versen sobre la conflictivitat moderna i medieval dins de les viles. De conflictes i propostes culturals en parlen Joan Cuscó, Gemma Sabaté, Montserrat Comas i Ramon Marrugat. La resta de contribucions són més disperses: Enric Tomàs parla sobre salut pública i hospitals; Jaume Baltà sobre l'enfrontament entre Vilanova i Vilafranca; Jordi Ferrer sobre cartografia topogràfica urbana, i Ramon Arnabat sobre la recepció de la revolució soviètica.

Antoni Gavaldà, en «La pagesia de base als segles XIX i XXI: la cerca d'una subsistència en permanent conflicte» (p. 5-34), traça el marc on cal inserir la conflictivitat rabassaire contemporània. Més endavant, l'aterren al Penedès l'aportació de Raimon Soler, «Conflicte, contesa política i gènere en dos municipis rabassaires: Castellet i la Gornal i Subirats, 1934» (p. 213-242), i la de Josep Solé, «Dos conflictes en un poble del Penedès (segles XVIII-XIX)» (p. 197-217).

Roger Benito analitza la societat vilafranquina i els conflictes del segle XIV en «Els conflictes del dia a dia a través del llibre de la cort del batlle Ferrer d'Espugues (Vilafranca, 1387-1390)» i en «Un triangle amorós medieval (Vilafranca del Penedès, 1324)» (p. 373-419). Jordi Vidal fa el mateix amb la societat i els conflictes dels segles XVI-XVII en «Assassins o bandolers: algunes reflexions sobre la lluita de bàndols a Vilafranca entre 1660-1640» i «La violència contra l'autoritat: poder i conflicte en la Universitat i Batllia de Vilafranca, 1587-1713» (p. 35-82). També Ramon Arnabat dissectiona la societat vilafranquina, en aquest cas la de les primeres dècades del segle XX, en «La conflictiva recepció de la revolució soviètica a Vilafranca del Penedès, 1917-1936» (p. 419-454).

Les contribucions de Joan B. Morgades i Agustí Castillo, «Conflictes en l'aprofitament de l'aigua del Riudebitlles», i Pere Rovira, «Torrelavit i la vall del Mediona-Bitlles, conflictes entorn de l'aigua (segles XIX i XX)» (p. 321-372), aporten valuosa informació sobre els conflictes dels segles XVIII, XIX i XX generats per l'ús de les aigües dels rius Bitlles i Anoia que alimentaven tant la indústria paperera i tèxtil com l'agricultura.

Cal destacar que la majoria dels textos del llibre reflecteixen l'estat actual de la historiografia local i comarcal penedesenca i insereixen les anàlisis territorials concretes en els marcs historiogràfics generals. El conjunt és un exemple d'història local feta amb metodologia de recerca històrica i sense perdre de vista els plantejaments globals.

CARLOS MORUNO. ISOCAC-URV

José Luis LURI PRIETO;
Robert LLOPIS SENDRA
**Canteros de piedras
negras.**
**Adoquines y sindicalistas
en la cantera de La Mola
(Benissa-Calp, 1926-1936)**
Alacant: Publicaciones de la
Universidad de Alicante, 2022.
276 p.

L'últim treball dels investigadors Robert Llopis i José Luis Luri ens parla de la pedrera de la Mola, situada en el terme de Benissa, d'on s'extreia la llamborda d'ofita utilitzada en molts pobles per fer carrers, places i carreteres.

Als anys vint del segle passat, durant la dictadura del general Primo de Rivera, un seguit d'obres públiques, com ara la construcció de camins i carreteres, ponts i carrers, va permetre la millor comunicació entre els nostres pobles. Aquest intent de modernització de les infraestructures viàries va emprar en gran manera llambordes d'ofita, extretes entre altres llocs a la pedrera de la Mola, a la zona sud de la comarca de la Marina Alta.

La zona de Benissa i Calp, eminentment agrícola i amb un excedent de població jove, amb ganes de millorar la seua mala situació social i econòmica, va nodrir aquesta empresa de braços joves que, amb uns bons mestres vinguts principalment de la Nucia, van traure durant anys aquesta pedra negra que tants carrers i places va embellir.

La part fonamental de l'estudi se centra en el nucli anarcosindicalista que es va formar a la pedrera i les partides dels voltants. Els mestres, picapedrers experimentats d'ideologia anarcosindicalista, van formar tota una generació de joves en l'art d'extraure la pedra i en la consciència de classe. Això acabaria donant com a fruit la creació d'un potent nucli llibertari a la zona de Benissa i Calp.

El llibre es tanca amb una anàlisi de la repressió contra els integrants d'aquest moviment sindical per part les autoritats franquistes, després de la fi de la Guerra Civil. Tanmateix, segons els autors, aquest associacionisme sindical va marcar tota una generació de joves de Benissa, Calp i la Nucia.

JOSEP ANTONI AHUIR DOMÍNGUEZ. Institut
d'Estudis Comarcals de la Marina Alta (IECMA)

Ignasi CUADROS;
Héctor ISIDRO (dir.)
**Associacionisme
cultural: entre el
mosaic i les xarxes**
Valls: Coordinadora de Centres
d'Estudis de Parla Catalana;
Institut Ramon Muntaner;
Cossetània Edicions, 2021.
623 p.

Des de la seva constitució l'any 1992, amb una periodicitat d'uns dos anys des del 1994, la CCEPC convoca congressos, cadascun amb una temàtica concreta, que es van celebrant en diferents punts del territori. El XII Congrés, programat el 6 i 7 de novembre de 2020, havia de tenir lloc a la URV de Tarragona i al Centre de Lectura de Reus. Finalment, a causa de la pandèmia va tenir un format totalment virtual.

El congrés es va estructurar en tres àmbits: associacionisme cultural, identitats i coneixement; associacionisme cultural i poder, i, associacionisme cultural i sociabilitat. Cada àmbit es concretava en dues ponències i diverses comunicacions. A més, el congrés va incloure una conferència d'obertura a càrrec de Ramon Arnabat i Maria Zozaya-Montes, i una taula rodona de clausura moderada per M. Carme Jiménez amb la participació de Guillem Carreras, Andreu Ginés i Esther Oliver-Grasiot. En total es presentaren vint-i-nou comunicacions de temes molt diversos centrades en diferents indrets, que van relatar Albert Ghanime, Oriol Fort i Meritxell Ferré.

Quant a les ponències, les del primer àmbit van anar a càrrec d'Elvira Asensi (bandes de música valencianes) i Xavier Ferré (identitat de l'associacionisme ateneista). Els ponents del segon àmbit van ser Pere Baltà (història i concreció del model associatiu català) i Antonio Ariño (heterogeneïtat ideològica i fragmentació política de l'associacionisme valencià), mentre el tercer àmbit va comptar amb les intervencions de David Cao (els ateneus com a agents de la modernitat contemporània) i Manel Santana (l'associacionisme popular a Mallorca).

Considerem que les aportacions del congrés constitueixen una mostra d'un mosaic plural i ric, extraordinàriament valuosa per a la comprensió de l'associacionisme cultural que ha articulat els territoris de parla catalana.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. CCEPC

DE tria novetats

**Marta CONTIJOCH;
Marisol BUCAR;
Núria SANMARTÍ**
Baye Fall

Barcelona: Pol-len Edicions, 2021. 148 p., 12 €.

Aquest llibre parteix de les recerques antropològiques sobre estructures i pràctiques organitzatives vinculades a una branca de l'islam senegalès present a Catalunya i recull el treball etnogràfic dut a terme entre el 2019 i el 2021, amb un grup de joves d'origen senegalès residents al barri del Raval de Barcelona. En l'estudi queden paleses les vicissituds a què s'enfronten alguns col·lectius amb bagatge migratori a Barcelona, com per exemple els problemes relatius a l'accés a l'habitatge i el recurs a l'ocupació, o les formes de lluita social que es vehiculen com a actors polítics. El llibre vol parlar d'atenció a la vinculació d'aquest àmbit de la vida dels migrants amb d'altres com el treball informal o l'habitatge.

DD.AA.
Cisquet, un maqui olotí

Barcelona: Associació Catalana d'Expresos Polítics del Franquisme, 2021. 171 p., 15 €.

L'any 2021 es van commemorar els cent anys del naixement a Olot de Francesc Serra Pujolar, més conegut com Cisquet, i també el 75è aniversari del seu afusellament a Barcelona. En aquest context, s'ha reeditat el llibre sobre la seva figura i s'hi ha afegit un capítol nou de la seva vida, els fets de Puigvert. En Cisquet va ser un membre olotí dels maquis, amb una vida curta però intensa marcada per la Guerra Civil, l'exili a França, l'enrolament a la resistència francesa contra l'ocupació nazi i, finalment, la lluita guerrillera contra la dictadura franquista que li comportà la mort amb només 25 anys. Aquesta biografia vol contribuir a promoure la figura d'aquest personatge encara desconegut en l'actualitat, que resumeix la història europea de la primera meitat del segle xx.

DD.AA.
Mirmanda, núm. 16. Poesia, poemes, poemes

El Soler; Figueres: Grup Mirmanda, 2021. 186 p., 15 €.

El número 16 de la revista *Mirmanda* s'ha dedicat a la poesia, els poetes i els poemes. Al llarg d'aquestes pàgines la poesia es vincula amb el nord català a través dels escrits de Renada-Laura Portet, Simona Gay i Felícia Fuster, entre altres. S'hi poden trobar també aproximacions crítiques a poetes del nord català de les darreres dècades. A més, s'analitza el fet poètic des de diverses perspectives com l'escriptura, la filosofia, la traducció i el gènere, i s'aborden aspectes més actuals com les diferents formes, tant artístiques com tècniques, d'apropar la poesia al públic més ampli. El número es tanca amb un article que repren la crítica sobre les *fake news* i amb una anàlisi comparativa de les extremes dretes al nostre país.

Ricard MARTÍ
Escrits de guerra

L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2021. 151 p., 22 €.

Ricard Martí presenta un exhaustiu estudi de recerca que es marca l'objectiu de donar a conèixer les vivències dels habitants de l'Hospitalet de Llobregat i resseguir els esdeveniments socials i militars inherents a la guerra del Marroc i la Guerra Civil espanyola (1936-1939). Tot aquest estudi s'ha dut a terme mitjançant una selecció dels centenars de cartes, targetes postals i documents conservats majoritàriament a l'Arxiu Municipal, així com escrits personals dels combatents i els seus familiars. En aquest context, el llibre reflecteix la història de veïns i veïnes de l'Hospitalet que visqueren el dia a dia al front i a la rereguarda, i serveix per conèixer un vessant diferent de les guerres espanyoles del segle passat.

Jaume MOYA I MATA
De carlinades per la Segarra històrica

Juneda: Fonoll, 2022. 268 p., 24 €.

Jaume Moya es marca l'objectiu d'omplir el buit del segle XIX en la historiografia segarrina. D'una manera didàctica i amena, analitza el període històric i el territori geogràfic en un estudi que completa amb fotografies. D'aquesta manera, recorre la Segarra històrica i descobreix un centenar d'escenaris que van ser protagonistes de conflictes durant les guerres carlines. Durant el segle XIX el cúmul d'episodis de violència plasmaren el canvi històric que es vivia amb el pas de l'antic règim al liberalisme i el constitucionalisme. Així, des de la serra de Pinós fins a la ribera de la Femosa i des de l'Alt Sió fins a la vall del Gaïà, es van produir esdeveniments de violència que van marcar el paisatge i la gent del territori.

**Ricard PARADÍS
MARTÍN; Pau
VINYES I ROIG**
(coord.)

Barcelona en ruta

Barcelona: Llop Roig.
Llibres i Cultura, 2021.
229 p., 20 €.

Tot Història Associació Cultural presenta un recull d'itineraris que al llarg de més de deu anys ha dut a terme per la ciutat de Barcelona i també pels pobles i barris del seu pla. El llibre s'estructura en forma de fitxes independents, cadascuna acompanyada d'imatges de la corresponent ruta. Així, s'hi poden trobar recorreguts molt diversos presentats per diferents historiadors que parlen d'indrets com el rec Comtal, la via Laietana, la Barcelona dels Austries, la Rambla de les dones, el Poble-sec, l'antic camí ral, Sarrià el 1921, el Farró, el Guinardó, el Carmel, Sant Joan d'Horta, Nou Barris, els barris del Congrés-Indians, la Sagrera, les fàbriques del Poblenou i Sant Andreu de Palomar.

**Joan M. PUIGGRÒS
I MODOLELL; Jordi
UDINA I TORMO**
**L'Avenç, la veu
d'un poble
(1906-2006)**

Esplugues de Llobregat:
autoedició, 2022. 298 p.,
24 €.

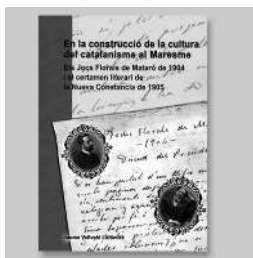
Joan M. Puiggròs i Jordi Udina presenten el primer llibre que repassa el recorregut d'una associació espluguina amb més de cent anys d'història, com és el cas de L'Avenç Centre Cultural. Des de la seva fundació l'any 1906, l'entitat s'ha convertit en un referent de l'activitat cultural i social a Esplugues de Llobregat. L'obra, que ressegueix el context històric viscut pel centre, tracta de plasmar tots els esdeveniments socials, polítics i militars que també van afectar la societat en el decurs d'aquests anys. La seva intenció és reconèixer els anys de vida de L'Avenç i la feina de totes les persones que hi han col·laborat, amb tota mena d'activitats que demostren la riquesa cultural a Esplugues.

**Beatriz
SANTAMARINA
CAMPOS; Aida
VIZCAÍNO ESTEVAN**
**Pescar en la
memòria**

València: Institució Alfons
el Magnànim, 2021.
168 p., 14 €.

Beatriz Santamarina i Aida Vizcaíno analitzen els sistemes de pesca tradicional a l'Albufera, un lloc amb una imatge i una identitat de la gent vinculades directament al seu mitjà de vida a través de la pesca. Les autores presenten els diferents elements que formen part del complex sistema pesquer de l'Albufera: els redolins, la singularitat de la pesca al cel, «l'ambulant» i el seu catàleg d'arts, la riquesa topogràfica, les formes d'orientació, els atifells i les embarcacions, entre altres. En aquest context, el llibre té la intenció de contribuir a la restitució o recuperació de part del patrimoni pesquer albuferenc (material, immaterial i natural) i, alhora, incentivar el saber d'aquesta comunitat pesquera de l'Albufera.

**Jaume VELLVHÍ I
ALTIMIRA**
**En la
construcció de
la cultura del
catalanisme al
Maresme**

Mataró: Arxiu Comarcal
del Maresme, 2022.
130 p., 15 €.

Jaume Vellvehí constata la contribució dels jocs florals mataronins a la construcció de la cultura catalana contemporània. En aquest context, l'autor aprofundeix en l'estudi dels Jocs Florals de Mataró de 1904 i el certamen literari de la Nova Constància de 1905, partint dels primers certàmens literaris de Mataró (1883 i 1892), amb l'objectiu d'analitzar la vinculació mútua de la literatura, la llengua i la política en els certàmens literaris, i com aquesta relació es convertí en l'epicentre de la construcció de la cultura política del catalanisme. Al llarg de l'obra s'identifiquen i s'estudien els protagonistes, els discursos, els elements de tradició i renovació i el rol de la literatura com a element de prestigi i de projecció ideològica.

**Joan YEGUAS
GASSÓ**
**Sobre portes i
finestres de
pedra**

Bellpuig: Saladrigues,
2021. 122 p., 22 €.

Aquest llibre presenta un minuciós estudi sobre les tipologies arquitectòniques a la terres de Lleida del segle XVI i part del XVII. En concret, es tracta d'un treball de camp en els 149 municipis de les sis comarques de la regió de la plana de Lleida, el resultat del qual ha estat un ric panorama de models i elements estètics molt diversos, classificats i analitzats dins del context català i europeu, amb l'objectiu d'explicar-ne les regles, els canvis, les hibridacions i les cronologies. Joan Yeguas mostra les diferents tipologies arquitectòniques, basades en les solucions formals de portes i finestres, a través de l'arquitectura popular (cases particulars) i no tan sols dels edificis singulars, religiosos (monestirs, esglésies i convents) o castells.

taulell)

186

ANNA M. ANDEVERT i ÀLEX REBOLLO. Comissaris de l'exposició

GENERACIÓ [RE], UNA EXPOSICIÓ PER PENSAR I RE-PENSAR

L'any 2021 el Museu de la Vida Rural ens proposa comissariar la nova exposició temporal i, inconscients i animats, acceptem el repte. En les successives reunions se'ns suggereix també un punt de partida: l'estudi sobre pobles abandonats en què col·labora el museu i que promouen l'Institut Ramon Muntaner, la Universitat Autònoma de Barcelona i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. L'inici semblava clar però, quan vam començar a investigar més en profunditat el fenomen, vam sentir que obriem una deua imparable. El despoblament ens va portar a llargues converses sobre la pèrdua de patrimoni material i immaterial, l'agricultura, l'especulació o *Las Hurdes* de Buñuel, entre altres temes. Ens adonem que la fil·loxera va contribuir a la diàspora rural i que les nostres maneres de viure prop de la ciutat, la tecnologia i el comerç es consoliden al llarg del segle xx. Però el que semblava imparable (la indústria, la globalització o el consum) s'altera en qüestió de dies amb la covid-19. No és el nostre objectiu valorar els canvis que es van produir davant l'estupefacció de gairebé tot un món acostumat al «progrés», sinó el que ens interessa recalcar és que la nostra manera de viure va canviar. Per exemple, els empadronaments en zones rurals augmenten després de gairebé un segle i mig de davallada. De forma tímida i anecdòtica, però també simbòlica. Era l'inici del repoblament? Era un miratge? Una utopia? Una estratègia? Ens preguntem si va ser una crisi la que ens va fer marxar dels pobles (la fil·loxera) i una altra la que ens hi pot fer tornar (la covid-19). No ho sabem, però intuïm que els humans tenim

una gran capacitat d'adaptar-nos a noves situacions, és a dir, a nous models de vida. I ens sembla fascinant poder canviar, destruir i crear segons els nostres desitjos! Precisament és de tot això que versa *Generació [Re]*. *Continuïtat o canvi?* A través de l'art contemporani, la ciència i una escenografia inesperada hem posat sobre la taula tots aquests temes, col·laborant amb altres institucions com el MACBA i promovent artistes del territori com Núria Rion o emergents com Marc Anglès, a més d'un reguitzell de projectes transformadors. L'exposició vol aplegar una generació de persones que no tenen en comú la dècada en què van néixer o el seu origen, sinó la seva capacitat de re-generar després d'una crisi, és a dir, d'imaginar i promoure un entorn millor del que han trobat. De quina manera i en quin àmbit, dependrà de cada persona decidir-ho. Tan sols esperem que l'exposició ho estimuli i que al públic li passi el que ens va passar a nosaltres: entrar pensant en el despoblament rural i sortir dubtant sobre com i on volem viure.

Vista de la instal·lació per il·lustrar el projecte Pobles abandonats dins de l'exposició.

D'aquesta manera esperem que el públic reflexioni, gaudeixi de l'art i conegui propostes desconegudes. Per això l'exposició, que es podrà veure fins al gener de 2023, s'acompanya d'un programa educatiu dissenyat per Còdol Educació i una bateria d'activitats culturals que orbiten i donen sentit a *Generació [Re]*. *Continuïtat o canvi?*

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Balearics), Josep Campmany (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Saguer (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcoberro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (Agència Catalana del Patrimoni Cultural), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

